

EWELINA JASIŃSKA-GRABOWSKA

POLITYKA JĘZYKOWA NA BIAŁORUSI ORAZ JEJ WPŁYW
NA SYTUACJĘ FILOLOGII POLSKIEJ JAKO OBCEJ
NA BIAŁORUSKIM UNIWERSYTECIE PAŃSTWOWYM
W MIŃSKU

WPROWADZENIE

Nauczanie języka polskiego jako obcego ma długoletnią tradycję zarówno w kraju, jak i za granicą (zob. Miodunka, „Znaczenie konferencji”). W obecnym czasie na Białorusi można mówić o dłuższym kryzysie nie tylko studiów polonistycznych, ale i samego języka polskiego z uwagi na silny kontekst polityczny.

Na sytuację polskiej mniejszości na terenach obecnej Białorusi zwracało uwagę wielu badaczy¹. Na szczególną uwagę zasługują prace Piotra Eberhardta, dotyczące przemian demograficznych na Białorusi, a także prace autorstwa Zdzisława Juliana Winnickiego, Andrzeja Tichomirowa oraz liczne publikacje Tadeusza Kruczkowskiego, Tadeusza Gawina.

Język polski na Białorusi od dłuższego czasu był i jest przedmiotem zainteresowania studiów językoznawczych. W centrum zainteresowania badaczy pozostają zagadnienia dotyczące gwar polskich, polszczyzny kresowej, opisu sytuacji socjolingwistycznych konkretnych miejscowości oraz zjawisk językowych².

Zagadnienia glottodydaktyki języka polskiego jako obcego na Białorusi były poruszane przez badaczy polskich i białoruskich (np. Cukrowska; Kuźmiuk; Biełocka; Smułkowa; Guszczewa; Kaleta). Warto także wspomnieć o monografii Radosława Kalety (*Polsko-białoruska lapsologia*), która stanowi uzupełniające

---

Dr EWELINA JASIŃSKA-GRABOWSKA – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Nauk Humanistycznych, Instytut Językoznawstwa, Katedra Translatoryki i Języków Słowiańskich; e-mail: ewelina.jasinska-grabowska@kul.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4881-4826>.

¹ Stan badań nad polską mniejszością na Białorusi: Kruczkowski „W sprawie Polaków”.

² Badania nad językiem mniejszości polskiej na Białorusi prowadzi kilka polskich ośrodków akademickich, np. zespół Instytutu Sławistyki PAN w Warszawie, Uniwersytet Warszawski i inne. Pełny stan badań nad polszczyzną na Białorusi przedstawiła K. Konczewska.

studium z zakresu glottodydaktyki języka polskiego z uwzględnieniem języka białoruskiego. Większość publikacji traktujących o metodologii nauczania języka polskiego jako obcego dla osób ze Wschodu uwzględnia przede wszystkim język rosyjski (np. Stawska; Przechodzka).

Celem niniejszego artykułu jest nie tylko przedstawienie zagadnienia polityki językowej na Białorusi w odniesieniu do polskiej mniejszości, ale także ukazanie jej wpływu na obecne procesy społeczno-demograficzne. Wybór tematu i przedmiotu analizy jest konsekwencją odbytego stażu na Białoruskim Uniwersytecie Państwowym w Mińsku³ w maju w 2021 roku, kiedy sytuacja polityczna była nader niestabilna. Powyższe ma także związek z obecną sytuacją polonistyki na BGU⁴. W związku z tym przedmiotem analizy poczyniono kartę przedmiotu z języka polskiego nauczanego na filologii słowiańskiej. Analiza sylabusu stanowi przyczynek do dalszych badań nad glottodydaktyką nauczania języka polskiego na BGU.

1. POLITYKA JĘZYKOWA, STATUS PRAWNY MNIEJSZOŚCI POLSKIEJ I JĘZYKA POLSKIEGO NA BIAŁORUSI

Polityka językowa jest pojęciem wieloaspektowym, dlatego też jest rozpatrywana zarówno w makro-, jak i mikroperspektywie⁵. W niniejszym artykule polityka językowa będzie rozumiana za Stanisławem Gajdą jako „ogół działań podejmowanych w pewnej społeczności celem kształtowania stosunku do języka oraz oblicza komunikacji w niej, a także w kontaktach z innymi społecznościami” (11). Jak słusznie zauważa Grzegorz Lisek, jednym z elementów polityki językowej jest ustawodawstwo językowe wprowadzane przez państwo w celu uregulowania ochrony, rozwoju, promowania w świecie oraz użycia języka (81).

Akty prawne regulujące status języka polskiego oraz mniejszości polskiej powstały w pierwszych latach istnienia niepodległej Białorusi. Nauczanie języka polskiego na Białorusi jest gwarantowane przez następujące białoruskie akty normatywne:

- *Konstytucja Republiki Białoruś* z dnia 30 marca 1994 roku;

---

³ Dalej: BGU.

⁴ Od 2020 roku zauważalna jest redukcja zatrudnienia nauczycieli akademickich zajmujących się dydaktyką języka polskiego.

⁵ Makrostrukturę ukazuje w swojej definicji Bochmann (3). Mikrostrukturę zagadnienia pokazuje z kolei Pawłowski (9).

- Ustawa *O mniejszościach narodowych w Republice Białoruś* z dnia 11 listopada 1992 roku;
- Traktat podpisany między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś *O dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy* z dnia 23 czerwca 1992 roku;
- Ustawa *O językach w Republice Białoruś* z dnia 13 lipca 1998 roku;
- Rozporządzenie Ministerstwa Oświaty *Organizacja nauczania dzieci przedstawicieli mniejszości narodowych na Białorusi*.

Najważniejszym wewnętrznym aktem prawnym gwarantującym status prawny polskiej mniejszości na Białorusi jest *Konstytucja* zawierająca katalog praw i wolności obywatelskich odnoszących się także do praw mniejszości narodowych. Art. 22 głosi, że „Все равны перед законом и имеют право без всякой дискриминации на равную защиту прав и законных интересов”. Z kolei art. 14 głosi, iż „государство регулирует отношения между социальными, национальными и другими общностями на основе принципов равенства перед законом, уважения их прав и интересов”. Powyższy artykuł określa rolę państwa przez wskazanie regulacji stosunków. Kolejny ważny artykuł *Konstytucji*, art 15., wskazuje, że „государство ответственно за сохранение историко-культурного и духовного наследия, свободное развитие культур всех национальных общностей, проживающих в Республике Беларусь”. W powyższym artykule podkreślona jest odpowiedzialność państwa za ochronę spuścizny historycznej, kulturowej i duchowej. Oprócz wyżej cytowanych artykułów *Konstytucji* prawa mniejszości polskiej gwarantuje także art. 50, w którym mowa o tym, że:

каждый имеет право сохранять свою национальную принадлежность, равно как никто не может быть принужден к определению и указанию национальной принадлежности. [...] Каждый имеет право пользоваться родным языком, выбирать язык общения. Государство гарантирует в соответствии с законом свободу выбора языка воспитания и обучения. (Konstitutsiya Respubliki Belarus’)

Innym istotnym aktem prawnym jest *Ustawa o mniejszościach narodowych w Republice Białoruś* z dnia 11 listopada 1992 roku. Pojęcie mniejszości narodowej jest definiowane w następujący sposób:

под лицами, принадлежащими к национальным меньшинствам, понимаются лица, постоянно проживающие на территории Республики Беларусь и имеющие гражданство Республики Беларусь, которые по своему происхождению, языку, культуре или традициям отличаются от основного населения республики. (Zakon Respubliki Belarus, „O natsional’nykh men’shinstvakh v Respublike Belarus”)

Ustawa w art. 4 głosi, iż „не допускається какое бы то ни было прямое или косвенное ограничение прав и свобод граждан Республики Беларусь за их принадлежность к национальному меньшинству, а также попытки ассимиляции против их воли”. Niniejszy artykuł jest gwarancją tego, że nikt nie może być zmuszany do udowodniania swojej przynależności narodowej i konieczności wyrzeczenia się jej.

Jak zauważa Grzegorz Janusz, jednym z efektywniejszych systemów ochrony mniejszości narodowej może być system wynikający z dwustronnych porozumień. Przykładem takiego dokumentu jest *Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy* z dnia 23 czerwca 1992 roku, w którym strony wykazują wolę przestrzegania standardów międzynarodowych w zakresie praw i ochrony mniejszości narodowych oraz *Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i oświaty* z dnia 27 listopada 1995 roku, w której poruszono także kwestie mniejszościowe.

W ciągu ostatnich dziesięciu lat władze białoruskie podjęły intensywne działania w celu zredukowania dostępu dzieci i młodzieży do nauczania w języku polskim. Działania te dotyczą wszystkie dostępne formy kształcenia. W 2015 roku władze zredukowały ilość miejsc w szkołach, gdzie językiem wykładowym jest język polski (Kłysiński 2). Jest to jawne naruszenie *Konstytucji*, która gwarantuje mniejszościom narodowym nieograniczony dostęp do nauczania w języku ojczystym.

Trudne warunki do nauczania języka polskiego ilustruje sytuacja w Grodnie, gdzie w roku 2018/2019 uczono języka polskiego w 9 szkołach, a w roku szkolnym 2020/2021 już tylko w 4. W innych szkołach redukuje się dodatkowe zajęcia z języka polskiego na rzecz języka chińskiego lub wprowadza się odpłatne lekcje języka polskiego, na które nie zawsze stać dzieci z uboższych rodzin. W związku z powyższym regularnie spada liczba uczniów w publicznych placówkach z polskim językiem wykładowym (Kłysiński 3).

Od 2017 roku władze białoruskie przygotowują projekt nowej ustawy oświatowej, która w 2018 roku uzyskała akceptację rządu. Zakłada ona znaczące poszerzenie liczby przedmiotów wykładanych w jednym z języków państwowych, a tym samym ograniczanie języka mniejszości. Podstawą wyboru języka ma być „wola grupy rodziców” oraz decyzja lokalnych urzędników (Kłysiński 3). Doprowadzi to do przetransformowania szkół z polskim językiem wykładowym w placówki dwujęzyczne. Owe przepisy dają możliwość całkowitego zlikwidowania języka mniejszości w procesie nauczania. Obecna polityka językowa władz białoruskich stoi w jawnej sprzeczności z bazą normatywną

wypracowaną na początku funkcjonowania niepodległej Białorusi oraz z podpisanym w lipcu 2016 roku dwustronnym porozumieniem o współpracy w dziedzinie edukacji.

Sytuacja mniejszości polskiej w zakresie regulacji w aktach normatywnych spełnia standardy międzynarodowe. Jednakże problematyczny jest fakt praktycznej realizacji tych praw na Białorusi powodowany systemem politycznym tego państwa oraz uzależnienie aktualnej polityki wobec mniejszości polskiej od decyzji prezydenta Aleksandra Łukaszenki.

2. LICZEBNOŚĆ POLSKIEJ MNIEJSZOŚCI NARODOWEJ NA BIAŁORUSI WEDŁUG DANYCH SPISOWYCH

Spisy powszechne ludności od dawna stanowią podstawowe źródło danych dotyczących charakterystyk etniczno-kulturowych społeczeństwa.

W Białoruskiej SRR, która terytorialnie ukształtowała się po zakończeniu II wojny światowej, przeprowadzono cztery spisy powszechne ludności (1959, 1970, 1979, 1989). Każdy z nich uwzględniał identyfikację narodowościową na zasadzie samookreślenia. Jak słusznie zauważa Piotr Eberhardt, władza radziecka, organizując spisy powszechne, była szczególnie zainteresowana ich rzetelnością i precyzyjnym określeniem rzeczywistej liczebności narodowości kraju (Eberhardt, *Przemiany* 123).

Po upadku ZSRR i powstaniu w 1991 roku Republiki Białoruś metodologię spisów powszechnych ludności oraz procedury wykonawcze przejęto ze statystyki sowieckiej (Eberhardt, *Przemiany* 123-24). W Republice Białoruś odbyły się trzy spisy powszechne ludności (1999, 2009, 2019). W każdym ze wspomnianych spisów ujęto kryterium narodowościowe, a także dwa lingwistyczne (tj. język ojczysty i język używany w domu).

W pierwszych latach istnienia Republiki Białoruś oczekiwano, że państwo będzie nawiązywało do narodowej tradycji białoruskiej, a status języka białoruskiego stanie się uprzywilejowany. W 1994 roku jako drugi język państwowy wprowadzono język rosyjski oraz zintensyfikowano procesy rusyfikacyjne. Język białoruski zaczął być marginalizowany, aby następnie zniknąć ze sfery publicznej jako język komunikacji obywateli (124).

Wszelkie istniejące i pojawiające się uwarunkowania społeczno-polityczne na Białorusi, zwłaszcza od ostatnich wyborów prezydenckich (2020), oddziałują bezpośrednio na sytuację mniejszości polskiej i jej postawę wobec otaczającej ich rzeczywistości. Ma to także znaczący wpływ na ich samoidentyfikację

narodową. Sytuacja mniejszości polskiej na Białorusi była zawsze trudna, a także wymagała osobistego zaangażowania. Jak zauważa P. Eberhardt, władze obwodowe, rejonowe i lokalne często nie uznają prawa Polaków do samoidentyfikacji (*Przemiany* 125). Polska mniejszość narodowa jest traktowana jako spolonizowani Białorusini – katolicy. Głównym uzasadnieniem jest fakt, iż słabo znają język polski. Badacz podkreśla, że Polacy mieszkający na Białorusi używają najczęściej w życiu prywatnym języka białoruskiego lub rosyjskiego, a wyznanie rzymskokatolickie traktują jako główny wyznacznik swojej przynależności narodowej (150).

Analizując dane statystyczne powszechnego spisu ludności z 2019 roku, należy brać pod uwagę wspomniane uwarunkowania społeczno-polityczne, gdyż bez nich interpretacja danych będzie w pewien sposób zdeformowana i niepełna. Istotne wydaje się także pytanie o wiarygodność danych spisu powszechnego w odniesieniu do mniejszości polskiej oraz to, czy wyniki spisu odzwierciedlają deklarację najbardziej świadomych narodowościowo członków mniejszości polskiej na Białorusi. Mimo wszelkich wątpliwości, dane te rzucają pewne światło na obecny rozmiar mniejszości polskiej mieszkającej na Białorusi.

Poniższa tabela przedstawia dynamikę zmian w liczebności mniejszości polskiej w kontekście innych, trzech najbardziej licznych, narodowości zamieszkujących w Republice Białoruś.

Tabela 1.
Zmiany struktury narodowościowej ludności Republiki Białoruś
w 1999, 2009 i 2019 roku

Narodowość	Liczba ludności w tys.		
	1999	2009	2019
Białorusini	8 159 073 (81,2%)	7 957 252 (83,7%)	7 990 719 (84,9%)
Rosjanie	1 141 731 (11,4%)	785 084 (8,3%)	706 992 (7,5%)
Polacy	395 712 (3,9%)	294 549 (3,1%)	287 693 (3,1%)
Ukraińcy	237 014 (2,4%)	158 723 (1,7%)	159 656 (1,7%)
Razem (ogół ludności)	10 045 237	9 503 807	9 413 446

Źródło: Nacjonalnyj sostav nasielenija Respubliki Bielaruś, Bielkomstat, Mińsk 2020

Spis powszechny ludności Republiki Białoruś, przeprowadzony w 2019 roku, wykazał jedynie 287 693 ludności polskiej, co w obecnej dobie stanowi

3,1% ogółu ludności mieszkającej na Białorusi. W ciągu ostatnich dziesięciu lat (2009-2019) liczba ludności polskiej obniżyła się o 6856 osób (2,3%). W porównaniu ze spisem ludności z 2009 roku, w którym w ciągu dziesięciu lat (1999-2009) odnotowano znaczący spadek ludności polskiej, a mianowicie o 101 163 osób (25,6%), w spisie z 2019 roku nie odnotowano ważniejszych zmian w liczebności osób deklarujących narodowość polską. We wspomnianym wyżej spisie nie umieszczono danych dotyczących obywateli, którzy nie wskazali żadnej narodowości ani języka ojczystego. Takie dane były natomiast ukazane w spisie powszechnym z 2009 roku, w którym takich osób było ok. 227 502. Prawdopodobny jest fakt, iż wśród nich była część mniejszości polskiej, a brak uwzględnienia takiej kategorii obywateli w najnowszym spisie powszechnym spowodował mniejszy spadek liczebności mniejszości polskiej w okresie kolejnych dziesięciu lat.

Rezultaty spisu powszechnego ludności według obwodów z wyodrębnionymi danymi dotyczącymi miasta Mińsk prezentuje poniższa tabela. W tabeli ukazano dane dotyczące mniejszości polskiej na tle innych najbardziej licznych narodowości.

Tabela 2.
Liczebność narodowości w obwodach Białorusi w 2019 roku

Obwód	Ogół ludności obwodu	Narodowość				Procent Polaków w obwodzie w stosunku do liczby ludności polskiej	Procentowy udział ludności polskiej w obwodzie
		Białorusini	Rosjanie	Polacy	Ukraińcy		
Brzeski	1 348 115	1 171 835	97 936	14 893	37 648	5,1%	1%
Witebski	1 135 731	934 925	138 075	9 806	17 993	3,4%	0,8%
Homelski	1 388 512	1 211 234	108 712	2 572	25 085	1%	0,1%
Grodzieński	1 026 816	701 190	65 550	223 119	10 767	77,6%	22%
Mińsk m.	2 018 281	1 753 122	148 079	19 397	34 662	6,7%	1%
Miński	1 471 240	1 302 780	86 408	15 785	21 273	5,4%	1%
Mohylewski	1 024 751	915 633	62 232	2 121	12 228	0,8%	0,2%
Razem	9 413 446	7 990 719	706 992	287 693	159 656	100%	3,1%

Źródło: Nacjonalnyj sostav nasielenija Respubliki Bielaruś, Bielkomstat, Mińsk 2020

W trakcie spisu 7 790 719 osób zadeklarowało narodowość białoruską (84,9% ogółu obywateli). We wszystkich obwodach przeważa ludność białoruska. Drugą pod względem liczebności narodowością, a zarazem pierwszą grupą należącą do mniejszości narodowych, jest ludność rosyjska, która stanowi 7,5% ogółu ludności. Jednakże należy podkreślić fakt, iż w obwodzie grodzieńskim to mniejszość polska stanowi drugą grupę narodowościową pod względem liczebności (Rosjanie – 65 550, Polacy – 223 119). Najmniej Polaków mieszka na wschodnich obszarach Białorusi, tj. w obwodzie mohylewskim, homelskim i witebskim. Stanowią tam kolejno 0,8%, 1% i 3,4% ogółu ludności polskiej. Najwięcej Polaków mieszka na zachodnich obszarach Białorusi i w centrum. Pierwsze miejsce pod względem liczebności zajmuje obwód grodzieński, w którym Polacy stanowią 77,6% ogółu ludności polskiej i 22% ogółu zaludnienia w obwodzie. Drugi pod względem liczebności ludności polskiej jest Mińsk, gdzie Polacy stanowią 6,7% ogółu ludności polskiej zamieszkałej na Białorusi. Kolejne obwody to miński i brzeski, gdzie ludność polska stanowi kolejno 5,4% i 5,1% ogółu Polaków zamieszkujących na Białorusi.

Należy też zadać kluczowe pytanie – kogo można uznać za Polaka. Zastanawiające jest, czy wśród ludności obecnej mniejszości polskiej istnieje korelacja między świadomością narodową a przynależnością językową. Przeprowadzane w latach 70. i 80. XX wieku terenowe badania socjologiczne na Białorusi potwierdziły złożoność relacji między poczuciem językowym a narodowościowym. Zofia Kurzowa, badająca wspomniany wyżej stopień korelacji, stwierdziła:

Poczucie narodowościowe, określenie języka ojczystego i faktyczne posługiwanie się językiem jako pierwszym nie idzie ze sobą w parze na tym wielojęzycznym terytorium. Mieszkańcy mogą czuć przynależność do narodowości litewskiej, a używać w domu i rodzinie języka polskiego i białoruskiego, i odwrotnie, bywa że mieszkańcy uważający się za Polaków w domu mówią po litewsku lub białorusku, język polski zachowując na okazje publiczne, kontakty zewnętrzne. (19)

Inne badania, przeprowadzone przez Elżbietę Smułkową (uwzględniające aspekt kulturolologiczno-semiotyczny), pozwoliły wyróżnić cztery kategorie polskości na Białorusi: polskość jako kategoria światopoglądowa, wyznaniowa, stanowa, narodowa (Smułkowa, *O wieloznaczności* 555-59).

Wydawać by się mogło, iż wspomniane przez badaczkę (Kurzowa) zaburzenie korelacji między narodowością a językiem narodowym jest zauważalne także obecnie. Dotychczasowa analiza koncentrowała się wyłącznie na aspekcie narodowościowym. Statystyka w ujęciu tylko narodowościowym nie odzwierciedla w pełni specyfiki mniejszości polskiej zamieszkującej na Białorusi. Dopiero

powiązanie jej z danymi językowymi w sposób wyraźny pokazuje wszelkie zawiłości w zakresie świadomości narodowej mniejszości polskiej. Tabele 3. i 4. prezentują zestawienie dwóch kryteriów: narodowościowego z językowym (język ojczysty, język używany w domu).

Tabela 3.
Struktura narodowościowo-językowa na Białorusi
w 2019 roku ze wskazaniem języka ojczystego

Narodowość	Liczba ludności	Język ojczysty				
		Swojej narodowości	białoruski	rosyjski	polski	ukraiński
Białorusini	7 990 719	4 893 139	-	3.044.850	7.835	1.383
Rosjanie	706,992	684,090	20,256	-	481	141
Polacy	287 693	19 141	156,650	110,727	-	194
Ukraińcy	159 656	46 386	13 153	99 596	12	-

Źródło: Nacjonalnyj sostav nasielenija Respubliki Bielaruś, Bielkomstat, Mińsk 2020

Tabela 4.
Struktura narodowościowo-językowa na Białorusi
w 2019 roku ze wskazaniem języka używanego w domu

Narodowość	Liczba ludności	Język używany w domu				
		Swojej narodowości	białoruski	rosyjski	polski	ukraiński
Białorusini	7 990 719	2 275 243	-	5 670 330	803	1 611
Rosjanie	706 992	687 128	17 781	-	82	53
Polacy	287 693	3 590	132 366	150 815	-	40
Ukraińcy	159 656	6 313	10 368	142 243	6	-

Źródło: Nacjonalnyj sostav nasielenija Respubliki Bielaruś, Bielkomstat, Mińsk 2020

Z 9 413 446 mieszkańców Białorusi 5 675 313 uznaje za język ojczysty język swojej narodowości, co stanowi 60% ogółu ludności. Natomiast 2 986 447 mieszkańców kraju podaje język swojej narodowości jako język używany w domu, co stanowi 3,1% ogółu mieszkańców. Na podstawie powyższych danych nie można stwierdzić pełnej zbieżności między deklarowaną narodowością a językiem ojczystym i używanym w domu wśród każdej grupy narodowościowej. Interesująco kształtuje owa zależność u ludności polskiej. Jedynie 6% Polaków

podało jako swój język ojczysty język polski i 0,01% jako język używany w domu. Liczba osób posługujących się językiem polskim w kontaktach rodzinnych jest niewielka. Przytoczone dane, dotyczące deklarowania języka polskiego jako ojczystego przez Polaków, nie mają rzeczywistego odzwierciedlenia w używaniu go w codziennej komunikacji. Z kolei 54,4% Polaków wskazało jako język ojczysty język białoruski i 46% jako język używany w komunikacji rodzinnej. Odmienne wyglądają dane dotyczące języka rosyjskiego jako ojczystego wśród ludności polskiej. Jako język ojczysty język rosyjski wskazało 38,4% Polaków, a jako język komunikacji w domu 52,4%. Należałoby także mieć na uwadze fakt, że jeśli ktoś z mniejszości polskiej deklaruje język ojczysty jako polski, to nie oznacza to, że jest on używany w domu. Wystarczy spojrzeć na dane dotyczące języka rosyjskiego, gdzie Polaków deklarujących go jako ojczysty jest mniej niż Polaków używających go w komunikacji domowej. Można zatem stwierdzić, że język polski jest trzecim językiem, którym Polacy posługują się w domu. Jednak jego udział jest bardzo niewielki w porównaniu z językiem białoruskim i rosyjskim.

W niniejszym spisie powszechnym brak jest danych szczegółowych dotyczących poszczególnych obwodów Białorusi. Obecność tych danych pozwoliłaby bardziej szczegółowo przeanalizować rzeczywisty stan języka polskiego i ocenić sytuację języka polskiego w miejscach zwartego zamieszkania Polaków, w miejscach, gdzie istnieją szkoły i instytucje życia kulturalnego, np. w obwodzie grodzieńskim. Dane spisowe pokazują, że wieloletnia dyskryminacja języka polskiego, likwidacja polskich szkół oraz bliskie polsko-białoruskie kontakty językowe ułatwiały dwujęzyczność. Silne procesy rusyfikacyjne kontynuowane przez prezydenta Aleksandra Łukaszenkę pokazały, że ludność białoruska tradycyjnie jest podatna na rusyfikację, a w konsekwencji na indyferentyzm narodowy. Ze względu na podobieństwo języka białoruskiego do rosyjskiego procesy rusyfikacyjne były stosunkowo łatwe (Eberhardt, *Przemiany* 118). Po tylu latach dominacji języka rosyjskiego na Białorusi trudno jest przyzwyczaić współczesne społeczeństwo do zmiany języka na historycznie narodowy.

Na podstawie przeprowadzonej analizy można wywnioskować, iż przyczyną zatracania języka polskiego jako ojczystego wśród ludności polskiej na Białorusi mogą być następujące czynniki: czynnik ideologiczny, który był obecny od zakończenia II wojny światowej, w tym polityka rusyfikacji we wszystkich dziedzinach życia, a także poczynania władz białoruskich w ostatnich dziesięciu latach (2009-2019). Kolejną przyczyną jest częściowa naturalna asymilacja, co potwierdzają dane spisowe. Można także zauważyć następujące tendencje wobec języka polskiego i mniejszości polskiej na Białorusi: w ciągu 20 lat

populacja polska uległa zmniejszeniu o 631 791 osób. Wiąże się to oczywiście z wyżej wspomnianymi czynnikami, a także z procesami migracyjnymi, np. do Polski, śmiercią osób starszych. Zmniejsza się także liczba Polaków wskazujących język polski jako ojczysty.

3. JĘZYK POLSKI JAKO OBCY W BIAŁORUSKIM SZKOLNICTWIE WYŻSZYM

W systemie szkolnictwa wyższego język polski do początku lat 90. XX wieku był wykładany tylko na Białoruskim Uniwersytecie Państwowym w Mińsku⁶, Uniwersytecie Brzeskim i Grodzieńskim Uniwersytecie Państwowym. Wraz z wprowadzeniem języka polskiego do systemu szkolnictwa średniego na początku lat 90. XX wieku gwałtownie wzrosło zapotrzebowanie na nauczycieli języka polskiego dla szkół średnich i w związku z tym zwiększyła się liczba placówek przygotowujących nauczycieli języka polskiego (Ratkevich 121).

Na BGU język polski jest nauczany w ramach filologii słowiańskiej jako główna specjalizacja do wyboru. W podstawie programowej studiów można znaleźć pełny kurs polonistyczny. Uniwersytet daje także możliwość wyboru języka polskiego jako drugiego języka słowiańskiej specjalności. Uczelnia oferuje również kursy języka polskiego dla słuchaczy spoza uczelni w ramach lektoratu bądź kurs specjalistyczny „Język polski w biznesie”.

Pierwsza rekrutacja na studia polonistyczne na BGU odbyła się w 1993 roku w ramach realizowanej umowy między Białoruskim Uniwersytetem a Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (Kiklewicz 60).

Kolejne nabory odbyły się w latach 1997/1998 – 20 studentów, w 1999/2000 – język polski wybrało 90 studentów (50 studentów jako główną specjalizację w ramach slawistyki i 40 studentów jako drugi język specjalności w ramach studiów slawistycznych). Obecnie, tj. w roku akademickim 2020/21, na pierwszym roku slawistki 20 studentów wybrało język polski jako główny język specjalności. Obecnie na studiach licencjackich naukę kończy 10 studentów. Nabory na studia slawistyczne z językiem polskim jako głównym językiem specjalności prowadzone są co dwa lata.

Zagadnieniami z zakresu literaturoznawstwa i językoznawstwa zajmują się odrębne katedry. Obecnie w Katedrze Językoznawstwa Teoretycznego i Słowiańskiego pracuje trzech wykładowców uczących języka polskiego. Dwóch z nich prowadzi zajęcia z praktycznej nauki języka polskiego. Przedmioty

---

⁶ Dalej: BGU.

teoretyczne, np. Wstęp do przekładoznawstwa lub Gramatyka opisowa języka polskiego i inne, są prowadzone przez jedną osobę. Niedobór kadry dydaktycznej, prowadzenie wykładów lub innych przedmiotów przez jedną osobę powodują, iż studenci nie mają możliwości konfrontacji różnych stanowisk.

Program studiów licencjackich (8 semestrów) został ułożony według wzoru wymaganego przez białoruskie prawo oświatowe i zawiera kilka cykliów:

1. Cykl społeczno-humanistyczny (np. politologia, historia).
2. Cykl ogólnofilologiczny (np. technologie informatyczne w filologii, język obcy, wstęp do językoznawstwa, wstęp do literaturoznawstwa, językoznawstwo ogólne, teoria literatury, retoryka). Oprócz przedmiotów obowiązkowych studenci dokonują wyboru m.in. następujących zajęć: historia literatury rosyjskiej lub historia literatury białoruskiej, folklor narodów słowiańskich lub słowiańska mitologia.
3. Cykl filologiczny (np. język polski, język słowiański jako dodatkowy język specjalności, historia literatury polskiej, gramatyka opisowa języka polskiego, język rosyjski/język białoruski, wstęp do przekładoznawstwa, historia i kultura Polski, lingwistyczne aspekty przekładu, historia języka polskiego, stylistyka języka polskiego).
4. Cykl lingwistyczno-przekładoznawczy (np. polsko-rosyjski/polsko-białoruski przekład literacki, podstawy gramatyki kontrastywnej).

Dla celów niniejszego artykułu przeanalizowano kartę przedmiotu z języka polskiego jako głównego języka specjalności na studiach slawistycznych. Wybór materiału źródłowego był także podyktowany faktem udostępnienia przez pracowników uniwersytetu.

Podstawowym podręcznikiem do nauki języka polskiego na pierwszym roku jest *Polski krok po kroku* wydawnictwa Glossa. Dodatkowo każdy nauczyciel stosuje własne materiały autorskie oraz korzysta z podręczników *Hurrra 1* lub z książki Małgorzaty Pasieki *Język polski dla cudzoziemców. Ćwiczenia dla początkujących*. Dobór materiałów jest podyktowany poziomem zaawansowania grupy. Na studia polonistyczne zgłaszają się nie tylko osoby mające polskie pochodzenie, ale także rodowici Białorusini z zerową znajomością języka polskiego.

Karta przedmiotu dla języka polskiego jest rozpisana dla całego czteroletniego cyklu kształcenia. Na BGU sylabusy do nauki języka obcego nie są tworzone oddzielnie dla każdej sprawności językowej jak ma to miejsce w polskim szkolnictwie wyższym. Analizowana karta przedmiotu jest sporządzona zbiorczo dla wszystkich sprawności językowych. Jej forma tabelaryczna także nie wyodrębnia podziału na sprawności językowe, co zaburza jej przejrzystość.

Na zajęciach z praktycznej nauki języka polskiego poszerzanie słownictwa i doskonalenie komunikacji są realizowane w ramach pracy z tekstami autentycznymi opisującymi różne aspekty historii i kultury Polski. Studenci doskonalą umiejętności komunikacyjne w języku polskim, wykorzystując materiały audio, wideo oraz zasoby internetowe. Zalecane są następujące metody dydaktyczne: metoda audiolingwalna, metoda audiowizualna, metoda gramatyczno-tłumaczeniowa, odgrywanie ról, modelowanie sytuacji komunikacyjnych. W ramach zajęć kształtujących kompetencje komunikacyjne studenci uczą się konstrukcji wyrażających np. powitania, pożegnania, uprzejmości, przeprosiny, opinie pozytywne i negatywne, niezadowolenie i gniew.

W pierwszym semestrze dominują zagadnienia gramatyczne (przewidziano na nie 82 godziny). Tematy do komunikacji ustnej także nie są ułożone według stopnia trudności. Na pierwszym roku w pierwszym semestrze są przewidziane zagadnienia dotyczące medycyny i zdrowia oraz środowiska naturalnego, człowieka i jego ciała. Z punktu widzenia dydaktyki nie są to zagadnienia, które można realizować w pierwszym semestrze na pierwszym roku, zwłaszcza w grupie studentów zaczynających naukę języka polskiego od podstaw. Wydawać by się mogło, że tak skonstruowana karta przedmiotu zaprzecza komunikacyjnemu podejściu w nauczaniu, które jest stosowane w podręczniku *Polski krok po kroku* wykorzystywanym na pierwszym roku polonistyki. Na podstawie sylabusu trudno wywnioskować, czy nauka polskiej gramatyki odbywa się w naturalnym kontekście komunikacyjnym, jak jest to postulowane w ramach owej metody, np. ćwiczenia z miejscownikiem przy opisie mieszkania. Podejście komunikacyjne w nauczaniu języka obcego zakłada naukę przede wszystkim w danym języku obcym. Dlatego też rozpoczęcie nauki języka polskiego od zagadnień gramatycznych w tak dużej ilości mija się z celem podejścia komunikacyjnego. We wskazanych blokach tematycznych karty przedmiotu z pewnością nie uda się stworzyć naturalnego kontekstu dla tak skomplikowanych zagadnień gramatycznych. Na drugim roku w semestrze trzecim pojawia się więcej bloków tematycznych, np.: życie codzienne, relacje społeczne, rodzina, człowiek i państwo.

WNIOSKI

Warunki dla istnienia mniejszości narodowej we współczesnym świecie są swego rodzaju testem dla państwa, który sprawdza stopień rozwoju kraju i dojrzałość obywatelską społeczeństwa. Jak pokazuje powyższa analiza danych spisowych, ustalenie liczebności mniejszości polskiej zamieszkującej Białoruś

nie jest zadaniem łatwym, biorąc pod uwagę wiarygodność spisu powszechnego 2019 roku i obecną sytuację polityczną. Ów spis ukazał zróżnicowane dane. Wedle danych spisowych na terenie Białorusi mieszka obecnie 287 693 Polaków. Wśród mniejszości polskiej 19 141 osób wskazało język ojczysty jako polski, a 3 590 osób wskazało język polski jako język używany w domu. Jak wykazały dane spisu powszechnego, Polacy obecnie stanowią drugą po Rosjanach grupę mniejszościową. Ustalenie faktycznej liczby Polaków na Białorusi jest zadaniem wyjątkowo trudnym z uwagi na zróżnicowany poziom świadomości narodowej.

Mimo iż status prawny języka polskiego na Białorusi jest uregulowany, to realizacja polityki językowej w praktyce mija się ze standardami europejskimi. Polityka władz białoruskich w stosunku do mniejszości polskiej – biorąc pod uwagę cały okres istnienia niepodległego państwa białoruskiego – znacznie odbiegała i odbiega od standardów większości krajów europejskich. Jeśli prześledzić kształtowanie się relacji polsko-białoruskich od momentu powstania niepodległej Białorusi, to można zaryzykować stwierdzenie, iż mniejszość polska i język polski stanowią kartę przetargową władz białoruskich w kontaktach z Polską. Nieprzychylność władz białoruskich wobec postulatów zwiększenia obecności języka polskiego w szkolnictwie państwowym wzrasta.

Przeanalizowana karta przedmiotu dla języka polskiego w ramach kursu polonistycznego nie współgra z faktycznie stosowanymi przez nauczycieli materiałami. Przytoczona w sylabusie literatura odnosi się do pozycji z lat 80. i 90. XX wieku. Warto byłoby ją zaktualizować i oprzeć na najnowszych podręcznikach do nauki języka polskiego jako obcego, które bazują na nowych metodach i technikach w nauczaniu kultury polskiej i języka.

Ważnym do podkreślenia wydaje się fakt, iż dostępność szkolnictwa w języku polskim, zarówno średniego, jak i wyższego, jest warunkiem koniecznym dla przetrwania polskiej mniejszości narodowej i języka polskiego na Białorusi. To na stronie polskiej spoczywa obowiązek zapewnienia możliwości kształcenia Polaków w języku polskim, nawet gdy sytuacja polityczna jest nader napięta. Konieczna wydaje się nie pomoc finansowa, ale także intensywniejsza współpraca w zakresie glottodydaktyki języka polskiego nie tylko na poziomie uniwersyteckim, ale i szkolnictwa średniego.

BIBLIOGRAFIA

Literatura podmiotu

„Nacjonalnyj sostav nasielenija Respubliki Biełaruś”. [Национальный состав населения Республики Беларусь], www.belstat.gov.by. Dostęp 20.07.2021.

SLAVYANSKIY YAZYK (I) (POL'SKIY). Uchebnaya programma uchrezhdeniya vysshego obrazovaniyapo uchebnoy distsipline. Slavyanskaya filologiya, Minsk 2018 [СЛАВЯНСКИЙ ЯЗЫК (I) (ПОЛЬСКИЙ) Учебная программа учреждения высшего образования по учебной дисциплине для специальности: Славянская филология, Минск 2018].

Literatura przedmiotu

Bielocka, Tamara. „Trudności młodzieży grodzieńskiej w przyswajaniu rodzaju gramatycznego niektórych rzeczowników polskich”. *Język polski w kraju i za granicą*, red. Barbara Janowska, Józef Porayski-Pomsta, Dom Wydawniczy Elipsa 1997, ss. 34-40.

Bobryk, Adam. „Przemiany pozycji Polaków w stratyfikacji społecznej mieszkańców Brześcia jako miasta pogranicza”. *Polska – Białoruś. Problemy sąsiedztwa*, red. Henryk Chałupczak, Elżbieta Michalik, Wydawnictwo UMCS, 2005, ss. 172-44.

Bochmann, Klaus. *Sprachpolitik in der Romania: zur Geschichte sprachpolitischen Denkens und Handelns von der Französischen Revolution bis zur Gegenwart*. De Gruyter, 1993.

Cukrowska, Katarzyna. „Problemy językowe w szkołach podstawowych na terenach zamieszkałych przez ludność polską i białoruską”. *Polonistyka*, nr 2, 1978, ss. 112-14.

Eberhardt, Piotr. „Liczebność ludności polskiej na Białorusi na przełomie XX i XXI wieku według danych spisowych”. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, nr 2, 2013, ss. 123-33.

Eberhardt, Piotr. *Między Rosją a Niemcami. Przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej*. Wydawnictwo PWN, 1996.

Eberhardt, Piotr. *Przemiany narodowościowe na Białorusi*. Wydawnictwo Editions Spotkania, 1994.

Fedorowicz, Krzysztof. „Polacy na Białorusi. Mniejszość polska na Białorusi, Litwie, Łotwie i Ukrainie: uwarunkowania, stan aktualny, perspektywy, red. Tomasz Stępniewski, Instytut Europy Środkowej, 2020, ss. 11-56.

Gajda, Stanisław. „Promocja języka i kultury polskiej a procesy uniwersalizacji i nacjonalizacji kulturowo-językowej w świecie”. *Promocja języka i kultury polskiej w świecie*, red. Jan Mazur, Wydawnictwo UMCS, 1998, ss. 11-18.

Gawin, Tadeusz. *Polskość wyjęta spod prawa. Polska mniejszość narodowa na Białorusi 1919-2017*. Wydawnictwa UW, 2020.

Gil, Andrzej. „Unia lubelska 1569 roku”. *Stosunki Polski z Litwą, Białorusią i Ukrainą 450 lat po unii lubelskiej*, red. Tomasz Stępniewski, Beata Surmacz, Instytut Europy Środkowej, 2019, ss. 17-35.

Guszczewa, Olga. „Typy błędów leksykalnych w pracach białoruskich studentów”. *Aktualnyja poblemy pałanistyki*, red. АҀа Коўнона, Jatkuva julkaisu, 2006, ss. 45-48.

Janusz, Grzegorz. „Mniejszość białoruska w Polsce i polska na Białorusi”. *Polska – Białoruś: problemy sąsiedztwa*, red. Henryk Chałupczak, Elżbieta Michalik, Wydawnictwo UMCS, 2005, ss. 53-78.

Kaleta, Radosław. *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*. Wydawnictwa UW, 2014.

Kaleta, Radosław. *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*. Wydawnictwa UW, 2015.

Kiklewicz, Aleksander. „Polonistyka na Białoruskim Uniwersytecie Państwowym w Mińsku”. *Polonistyka w świecie. Nauczanie języka i kultury polskiej studentów zaawansowanych*, red. Jan Mazur, Wydawnictwo UMCS, 2000, ss. 59-62.

- Kłysiński, Kamil. „Rugowanie polskości. Łukaszenka wobec polskiego szkolnictwa na Białorusi”. *Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich*, nr 391, 2021, ss. 1-4.
- Konczewska, Katarzyna. *Polacy i język polski na Grodzieńszczyźnie*. Wydawnictwo PAN, 2021.
- Kruczkowski, Tadeusz. „W sprawie Polaków na Białorusi i ich istotności dla Macierzy”. *Przegląd Geopolityczny*, nr 35, 2021, ss. 163-71.
- Kruczkowski, Tadeusz. *Polacy na Białorusi na tle historii i współczesności*. Wydawnictwo Slonim, 2003.
- Kurzowa, Zofia. „Sytuacja językowa polskiej ludności wiejskiej w Litewskiej i Białoruskiej SRR”. *Przegląd Polonijny*, nr 3, 1985, ss. 5-20.
- Kuźmiuk, Jerzy. *Regionalizmy językowe uczniów szkół podstawowych Białostoczczyzny. Zagadnienia metodyczne*. Instytut Kształcenia Nauczycieli w Białymstoku, 1982.
- Lisek, Grzegorz. „Polityka językowa Polski i jej sąsiadów na przykładzie Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej”. *Język, Komunikacja, Informacje*, t. 6, 2011, ss.79-89.
- Miodunka, Władysław. „Znaczenie konferencji Grupy „Bristol” na tle aktualnych problemów nauczania języka polskiego na świecie”. *Nauczanie języka polskiego jako obcego*, red. Władysław Miodunka, Wydawnictwo UJ, 1997, ss. 17-24.
- Miodunka, Władysław, i Jolanta Tambor. *Nauczanie i promocja języka polskiego w świecie. Diagnoza – stan – perspektywy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2018.
- Mironowicz, Eugeniusz. *Białoruś*. Wydawnictwo Trio, 2007.
- Pawłowski, Adam. „Problemy polskiej polityki językowej w Unii Europejskiej”. *Socjolingwistyka*, nr 20, 2006, ss. 7-17.
- Przechodzka, Grażyna. „Z problematyki interferencji językowej w nauczaniu języka polskiego Polaków ze Wschodu”. *Metodyka kształcenia językowego Polaków ze Wschodu*, red. Jan Mazur, Wydawnictwo UMCS, 1993, ss. 39-48.
- Ratkevich, Marina, Aleksandrovna. *Pol'skiy yazyk na territorii Belarusi v XX veke: sotsiolingwisticheskiy aspekt*. Avtoreferat dissertatsii na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata filologicheskikh nauk, 2014 [Раткевич, Марина, Александровна. *Польский язык на территории Беларуси в XX веке: социолингвистический аспект*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, 2014].
- Smułkowa, Elżbieta. *Białoruś i pogranicza: studia o języku i społeczeństwie*. Wydawnictwa UW, 2002.
- Smułkowa, Elżbieta. *Język i kultura białoruska w kontakcie z sąsiadami*. Wydawnictwa UW, 2001.
- Smułkowa, Elżbieta. „Język polski na Białorusi”. *Język polski jako narzędzie komunikacji we współczesnym świecie*, red. Jan Mazur, Wydawnictwo UMCS 2007, ss. 195-206.
- Smułkowa, Elżbieta. „O wieloznaczności pojęcia Polak, polski na Białorusi”. *Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie*, red. Elżbieta Smułkowa, Wydawnictwa UW, 2002, ss. 555-59.
- Stawska, Małgorzata. „Błędy językowe charakterystyczne dla młodzieży polskiej ze Wschodu”. *Metodyka kształcenia językowego Polaków ze Wschodu*, red. Jan Mazur, Wydawnictwo UMCS, 1993, ss. 49-55.
- Śleszyński, Wojciech. *Świat pogranicza. Stosunki społeczno-polityczne na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim*. Wydawnictwo Avalon, 2009.
- Tichomirow, Andrzej. „Polacy na Białorusi. Warunki i perspektywy zachowania tożsamości narodowej”. *Solidarnie ku wolności*, red. Dariusz Dąbrowski, Wydawnictwo UWr, 2006, ss. 13-26.
- Winnicki, Zdzisław. *Współczesna doktryna i historiografia białoruska (po roku 1989) wobec Polski i polskości*. Wydawnictwo UWr, 2003.

POLITYKA JĘZYKOWA NA BIAŁORUSI
ORAZ JEJ WPŁYW NA SYTUACJĘ FILOLOGII POLSKIEJ JAKO OBCEJ
NA BIAŁORUSKIM UNIWERSYTECIE PAŃSTWOWYM W MIŃSKU

Streszczenie

Nauczanie języka polskiego jako obcego ma długoletnią tradycję zarówno w kraju, jak i za granicą. W obecnym czasie na Białorusi można mówić o dłuższym kryzysie studiów polonistycznych z uwagi na silny kontekst polityczny. Przedmiotem artykułu jest przedstawienie polityki językowej oraz jej wpływu na obecną sytuację społeczno-demograficzną mniejszości polskiej mieszkającej na Białorusi w oparciu o dane spisu powszechnego przeprowadzonego w 2019 roku.

Słowa kluczowe: język polski; polityka językowa; mniejszość polska; Białoruś.

LANGUAGE POLICY IN BELARUS AND THE IMPACT
ON THE SITUATION OF POLISH PHILOLOGY
AT THE BELARUSIAN STATE UNIVERSITY IN MINSK

Summary

Teaching Polish as a foreign language has a long tradition both at home and abroad. At present in Belarus, one can talk of a longer crisis in Polonistic studies due to the strong political context. The main topic of this article is a review of Polish language policy and an overview of the current socio-demographic situation of the Polish minority living in Belarus based on the census data conducted in 2019.

Keywords: Polish language; language policy; Polish minority; Belarus.